

Kirke- og kunsthistoriske Møder

afholdte i Aaret 1902*

Møde i Storehedinge den 11. Maj.

Dette »velbesøgte og vellykkede Møde« (som det i et af de fremkomne Referater kaldes) holdtes i Byens gamle og mærkelige Kirke, hvor en talrig Kreds fra By og Land havde indfundet sig. Talerstolen var anbragt foran Chorbuen. Efter et Orgelpræludium af Organist Sahlertz talte Selskabets Formand, Dr. H. F. Rørdam. Hans Foredrag handlede især om en Mand, der sikkert kan betegnes som en af de i kirkelig Henseende betydeligste Personligheder, der ere udgaaede fra Storehedinge, nemlig Christen Lange-mach Leth. Han var en Sønneson af Dr. theol. Hans Sørensen Leth, der indtog en fremskudt Plads i den danske Kirke især i Christian V's Tid. Efter som Præst i Ringe

* Det er Udgiveren ikke ubekendt, at der offentlig er fremsat Forslag om, at Beretningerne om de kirke- og kunsthistoriske Møder, der paa Ministeriets Foranstaltning og støttede ved en Bevilling paa Finansloven afholdes rundt om i Landet, henvises til en anden Offentliggørelse end den, som nu i en Aarrække har fundet Sted, i Kirkehistoriske Samlinger; men af Hensyn til et fra et fra højere Sted udtalt Ønske, der for Bestyrelsen maa være en Lov, kan der ikke ske nogen Forandring, saa meget mere, som disse Beretninger ogsaa kun ad den valgte Vej kunne komme alle Selskabets Medlemmer for Øje. Kun enkelte Foredrag meddeles dog fuldstændig, medens man ellers — for at disse Beretninger ikke skulle optage for stor Plads — maa nøjes med kortere Uddrag eller Antydninger.

i Fyen at have gennemgaaet meget ondt i Svenskekrigen 1658—60, blev han nemlig paa Grund af sine ypperlige Gaver 1668 kaldet til kongl. Confessionarius og Hofprædikant. I den skaanske Krig ledsagede han Christian V paa Toget til Pommern, og efter Wismars Erobring 1675 holdt han den danske Takkegudstjeneste i Byens Hovedkirke. Hans Livsafslutning 1688 svarede til hans Livsgjerning; thi da han midt under en Prædiken følte sig syg til Døden, sluttede han af med de Ord: »Velsignet være Kirken, velsignet være Kongen, velsignet være Fædrelandet!« og det blev de sidste, han taledes til Menigheden. En Søn af denne Mand, Mag. Jørgen Leth, var Præst i Storehedinge, og her fødtes 1701 Chr. Langemach Leth, der blev en fremragende Repræsentant for den alvorlige religiøse Retning, der satte saa dybe Mærker i den danske Kirkes Historie i den første Halvdel af det 18de Aarhundrede. Allerede i sin Ungdom var han bleven grebet af Livets Alvor, og da han 1732 var bleven Præst i Sandefjord i Norge, udviklede han sig, paavirket af sin Skolekammerat og Hjærtens Ven, Henrik Gerner, der var Præst i et Nabokald, til en vældig Opvækkelsesprædikant af herrnhutisk-pietistisk Farve. Rygtet herom bevirkede, at han 1736 af Christian VI kaldtes ned til Kjøbenhavn for at overtage Sognepræsteembedet ved Trinitatis Kirke, idet han tillige beskikkedes til Professor i Kateketik, nærmest for at uddanne de unge Mænd, der paa den Tid ansattes som uordinerede Kateketer i Landets større Kjøbstedmenigheder, og hvoraf ikke faa kom til at udøve en ret betydelig Indflydelse paa Vækkelsen af det kristelige Liv, idet de efter nogle Aars Virksomhed som Kateketer gik ud som Præster ruudt om i Landet. Afsærlig Betydning blev C. L. Leths Gjennemsyn og Approbation til Trykken af Pontoppidans Katekismus-Forklaring, der blev eneraadende i Religionsundervtsningen i de danske Skoler i et langt Tidsrum og i et endnu længere i de norske. Var Leth ikke bleven skudt frem til dette Hverv, havde Pontoppidans Arbejde næppe gaaet umærket gennem Censurens

Skjærsild, da de fleste af de theologiske Professorer paa den Tid tilhørte den orthodoxe Retning, der med ublide Øjne saa den ny Vækkelse brede sig paa Kirkens Ene-mærker, som man mente, med Tilsidesættelse af Hensynet til Lærens Renhed, der hidtil havde været den dansk-norske Kirkes Ære og Smykke. Hvorledes nu end Leths Stilling i denne Henseende var, saa fortsatte han sin Virksomhed som meget paaskjønnet Præst i Hovedstaden indtil sin Død 1764 og efterlod Mindet om en alvorlig og nidkær Herrens Tjener. Næppe har der dog lydt en varmere Lovtale over ham end den, som det kjøbenhavnske »Brødresocietets« Forstander viede hans Minde¹⁾.

Efter at Taleren derpaa havde meddelt forskellige Træk til Belysning af Forholdene i Storehedinge især i det 18. Aarhundrede, blev Ordet givet til Professor Kornerup, hvis Foredrag her meddeles efter Talerens Mnskr.

Om Storeheddinge Kirke.

Foredrag af J. Kornerup ved det kirkehistoriske Møde i Storeheddinge Kirke den 11. Mai 1902.

Ærede Forsamling!

Hvis man vilde spørge om, hvem der har bygget Storeheddinge Kirke, eller om naar den er bygget, give vore historiske Aarbøger intet Svar herpaa. Vi kunne kun opstille Formodninger. Her tæt bag ved Kirken laa forhen den gamle Kongsgaard Erikstrup, saa det kunde tænkes, at Kirkens Opførelse stod i Forbindelse med denne, og at en af vore Konger har bygget den. Men muligt er det ogsaa, at de Roskilde Bisper have ledet dette Foretagende, naar vi mindes, at Halvdelen af Stevns Herred, efter hvad Saxo skriver, blev skænket af Kong Svend Estridsen til hellig Trefoldigheds Kirke i Roskilde for at sone et Mord, han havde begaaet i denne Kirke. At der ogsaa senere hen i Middelalderen var Forbindelser imellem Stevns Herred

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V, 634—5.

og Bisperne i Roskilde, ser man deraf, at Biskop Peder Jensen Lodehat, Dronning Margarethes Kansler, her i Nærheden opførte sin faste Borg Gjorslev. I Aaret 1466 gav Kristiern den 1ste Heddinge Kirke i Stevns Herred med al kongelig Ret til en Kannik ved Kongens Kapel i Roskilde, som daglig skulde holde Messe for alle kristne Sjæle¹). Kirken synes at have været indviet til St. Katherine, thi paa den store Klokke i Taarnet staar: »Aurora sancte Cathrine in Haddinge maglæ &c« Anno 1457. »Aurora« betyder rimeligvis Ottesangsklokken.

For at udfinde Tidspunktet, da vor Kirke blev bygget, ere vi henviste til at granske dens Grundform, Stil og Materiale, som det eneste, der kan give Oplysning; men da synes ogsaa alt at tale for, at denne Kirke har staaet her allerede før Midten af det 12te Aarhundrede, paa samme Tid som der hinsides Østersøen paa Arkonas Kridtklint endnu kneisede et Afgudstempel for Svantevit.

Et Tegn paa Kirkens Ælde fik man ved en Undersøgelse paa Kirkegaarden i 1886. Tæt op til Skibets nordvestre Side fandtes to i Kridtsten udhuggede Ligkister, 2¹/₂ Alen under Jorden, liggende tæt op imod Muren, saa at sige i Tagdryppet, en Plads, som i Middelalderen ansaaes for fornem. I den ene Kiste laa Benraden af en meget høj Mand. Kisternes Form, der var bred over Ligets Skuldre, smal over Fødderne og med et i en Blok tildannet rundt Hul til Hovedet samt med tagdannet Laag, viste hen til det 12te Aarhundrede og vel nærmest til dettes første Halvdel. Hertil kommer, at der i Kirkens oprindelige Dele ikke findes Spor af brændte Mursten, hvilke først kom i Brug paa Sjælland omtr. 1165—1170. Endvidere maa fremhæves dens ejendommelige Grundform, Ottekanten, Korgalleriet og dets Søjler med de svære tærningdannede Kapitæler, samt Korets Indretning med Gange og Lønkamre i de tykke Mure, hvilket altsammen viser hen til ældre Forbilleder, som jeg skal komme tilbage til.

¹) Christian I's Diplomatarium, S. 180.

Man har tidligere været i Vildrede med, hvorledes man skulde forklare denne Bygnings ejendommelige Form. Jens Lavridsen Wolf, som i 1654 udgav en liden Danmarksbeskrivelse, skriver, at Kjøbstaden Heddinge »haver en Kirke, hvis Bygning er underlig bygget, oc siges den at være under Konning Waldemar funderet«. Prof. Chr. Molbech¹⁾ mener, »at da Kirken var falden ned midt i det 17de Aarhundrede, forenede man Taarnene (det vil sige Taarnet og Koret) med en ottekantet Bygning«. Til denne Mening sluttede Weinwich sig i sin Beskrivelse af Stevns Herred, ligeledes K. F. Viborg²⁾, som skriver, at der af den oprindelige Kirke i Storeheddinge intet andet er tilbage end Koret. Man havde overset, at Præsident Resen i sit store Værk, »Atlas Danicus«, der dog hun haves i Manuskript, omtr. 1670 har givet et Grundrids og et Prospekt af Bygningen saaledes, som den saae ud, førend Høikirken styrtede sammen. Jeg har allerede for mange Aar siden gjort opmærksom derpaa³⁾.

Paa Resens Tegning ser man, at der midt i Ottekanten hæver sig en Høikirke, omkring hvilken der løber en Lavkirke med skraa Tage, »Ludtage«. Høikirken kronedes med et spidst Tag, der hævdede sig omtrent 40 Alen. Lynet ramte en Dag den stolte Bygning, som styrtede ned her, hvor vi staae, for aldrig mere at reise sig.

Det var en ynkelig »Restavrering«, som fulgte paa og som stod færdig 1677⁴⁾, men hin Tid savnede baade Sans, Ævne og Midler til et sligt Foretagende. Ottekantens Ydermure blev gjort lavere, og der blev indlagt et trykkende, fladt Loft, som bares af fire klodsede Træstøtter. Over hele Ottekanten opførtes et spidst Tag, tækket med Bly.

¹⁾ C. Molbech: »Ungdomsvandringer i mit Fødeland« 1811, S. 79.

²⁾ K. F. Viborg: »Om Bornholms Kirker«, Kirkehist. Samlinger II, S. 530.

³⁾ J. Kornerup: »Storeheddinge Kirkes Alder og tidligere Form«, i Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1867.

⁴⁾ Hofmans Foundationer.

Saaledes ses det paa en Tegning fra 1757 af Søren Abildgaard, i Nationalmuseets Arkiv.

Saaledes stod Kirken til 1853, da Ottekanten og det Indre fik sin nuværende Form. Der burde have været stillet større Fordringer om Kendskab til Middelalderens Bygningskunst, men man gik desværre frem uden at søge Oplysninger om Kirkens tidligere Form og uden at foretage indgaaende Undersøgelser, saaledes som Prof. Storck foretog i 1890. Resultatet blev da ogsaa derefter: denne løierlige Grundplan med Fløje ud til alle Sider ligesom en Vejr-mølle, disse takkede Gavle i Spidsbuestil og disse afglat-tede Mure, hvis gult malede Kalkpuds udslettede ethvert Tegn til, at Ottekanten var en mærkelig Bygning fra det 12te Aarhundrede. Ved samme Leilighed blev Prædikestolen, Epitafer og Malerier smidt ud af Kirken, en Vandalisme, som burde have været undgaaet. Paa den anden Side skal det billigvis indrømmes, at Opgaven var vanskelig, og at en Stræben efter at forskønne Kirkens Indre med Bistand af Kunstnere som Jerichov og Hilker ikke kan miskendes.

For at jeg i Fantasien kan opbygge den oprindelige Storeheddinge Kirke for Dem paa en nogenlunde fast Grund, maa jeg bede om Lov til at skildre nogle af de Forbilleder for den, som endnu findes bevarede i sydligere Lande. Fordum, medens vort Fædreland endnu laa hen i Heden-skabets Mørke, blomstrede der allerede en beundringsværdig kirkelig Bygningskunst i hine Lande. Den kristne Kirke førte Kunsten med sig fra Syd til Nord. Den almindelige Regel for den ældste Kirke var den langstrakte Form: Basilikaen; men der fandtes ogsaa undtagelsesvis Kirker af ottekantet Form, af hvilke en af de skønneste og største er Kirken St. Vitale i Ravenna, der endnu er velbevaret. Den store Østgotherkonge Theodorik lod i det 6te Aarhundrede denne Bygning opføre til sin Hovedstads Forskønnelse. Den stod færdig i Aaret 547. Kongen brugte til dette Arbejde byzantinske Kunstnere.

Keiser Karl den Store, der var en for sin Tid høist

intelligent og kunstelskende Mand, beundrede i høi Grad St. Vitale og besluttede at opføre et Kapel af lignende Grundform ved Siden af sit Palads i Aachen. Keiseren lod til sit Kapels Udsmykning antike Søjler med korinthiske Kapitæler føre hid fra Trier, Rom og Ravenna. Kapellet blev indviet i Aaret 804 og danner endnu Kærnen i Domkirken i Aachen. Det keiserlige Kapel er udadtil sekstenkantet, indadtil ottekantet og har et Tvermaal af 95 rhinske Fod¹). Otte svære Piller, forenede med Rundbuer, bære Høikirkens Mure. Rundt om Pillerne løber en hvælvet Omgang og ovenover denne et høit, hvælvet Galleri, der aabner sig indad mod Midtrummet med Buer, hvori staa antike, smukt polerede Søjler. Galleriet stod i Forbindelse med Paladset og var Hoffets Plads. I den vestlige Del ligeoverfor Høialteret var der en Tribune, hvor Keiseren sad. Øverst falder Lyset ind igennem rundbuede Vinduer under en stor Kuppel, der fordum var rigt prydet med Mosaikbilleder paa Guldgrund. Midt under Kuppelen i Kirkens Gulv ligger Karl den Store begravet, og over Graven hænger en prægtig Lysekrone, foræret af Keiser Frederik Rødeskæg i Aaret 1165.

Fra Karl den Stores Tid staar endnu paa den gamle Borg Falkhof i Nimwegen i Holland et lille Kapel, der er en Efterligning af Kapellet i Aachen. Denne Bygning er ligesom Storeheddinge Kirke ottekantet, men betydelig mindre end denne. I flere Henseender giver den gode Oplysninger om, hvorledes vor Kirke har været. Otte stærke Piller bære Høikirken, der har Omgang og derover Søjlegallerier²).

Den tredie og yngste af de her nævnede Kirker er den i Ottmarsheim i Elsas tæt ved Rhinen og i Nærheden

¹) Storeheddinge Kirke er 55 danske Fod i Diameter.

²) A. Oltmans: Description de la Chapelle Carlovingienne et de la Chapelle romane, restes du chateau a Nimègue, Amsterdam 1847.

af Basel¹⁾. Ogsaa denne Kirke er en Efterligning af Keiserkapellet i Aachen, men medens baade dette og Kapellet i Nimwegen endnu vise en Efterklang af den antike romerske Stil, er Ottmarsheim fuldstændig i romansk Stil med svære tærningdannede Kapitæler, der ligne dem i Korets Galleri her i Storeheddinge. Grundplanen i Ottmarsheim er ligesom her en Ottekant, dog lidt større end denne. Otte svære, kantede Piller bære lave runde Buer, paa hvilke Høikirken hviler. Omkring denne løber en hvælvet Omgang, ovenover hvilken der atter er et høit, hvælvet Galleri med Bueaabninger, hvori staa to og to Søjler, der danne »Triforier«, tredelte Bueaabninger. Over disse er der en »Arkitrav«, Bjælke, der atter bærer to Søjler. Foroven dækkes Midtrummet i Ottekanten af en Kuppelhvælving og et spidst Tag. Da Kirken antages at have hørt til et Nonnekloster, har Galleriet været Nonnernes Plads. I Taarnets tykke Mure ligge ligesom i Koret i Storeheddinge lønlige Trapper, der føre op til Galleriet. Mod Øst er der et mindre firkantet Kor. —

Ved en Sammenligning imellem de omtalte Kirker²⁾ og Storeheddinge Kirke se vi straks den store Lighed, der er tilstede, ja det kunde næsten synes, som om vor Kirke var er ligefrem Efterligning af Ottmarsheim, der ogsaa staar den nærmest i Alder. Vi have her en fyldig Oplysning, naar vi i Tanken vil søge at bygge Storeheddinge Kirke op i al dens oprindelige Skønhed og Dristighed; men hertil maa vi da ogsaa bruge den interessante Opdagelse, som Prof. Storck gjorde i 1890³⁾. Man har tidligere troet, at Høikirken har hvilet paa ottekantede Søjler, men ved de Gravninger, som da fandt Sted i Skibets Gulv, fandt Prof. Storck Underdelen af svære kantede Piller, som have baaret Høi-

¹⁾ J. Burckhardt: »Die Kirche zu Ottmarsheim« i Mittheilungen der Gesellschaft für vaterländische Alterthümer zu Basel, 1844.

²⁾ Tegninger og Fotografier af de tre Kirker vare ophængte ved Mødet.

³⁾ Prof. H. Storck: »Ældre nord. Arkitektur«, III Saml. 1894.

kirken og som paa det nærmeste i Omridsene svarede til Pillerne i de omtalte tre Kirker. Her midt i Ottekanten har Høikirken altsaa reist sig paa disse Piller, og jeg nærer ingen Tvivl om, at der ogsaa her har foroven været et Galleri med tredelte Bueaabninger med Søiler med lignende Kapitæler som dem, der i 1894 fandtes indmurede i Korets Omgang.

Koret her i Storeheddinge skiller sig noget ud fra de andre Kirkers ved sin langstrakte dybe Form og ejendommelige Indretning. Udadtil er det aflang firkantet, men indenfor ligger der en halvrund hvælvet Alterniche, bag hvilken der i Hjørnerne findes to smaa mørke Lønkamre. Noget helt lignende findes i Koret i den ottekantede Hellig Aands Kirke i Visby, der dog er lidt yngre end denne Kirke. Opmærksomheden fæster sig især paa Storeheddinge Kirkes Kor. Efterat det i 1894 var restavreret med stor Omhu under Prof. Storcks Ledelse, er det den smukkeste Del af Kirken, skønt Overdelen, som man let seer, hidrører fra den senere Middelalder med Anvendelse af røde Munkesten. Men det øvrige, som nu har faaet sit oprindelige Udseende, giver os en Forestilling om, hvor smuk Kirken i al sin Simpelhed har været, inden den styrtede sammen og blev »restaureret«. De store Kridtstenskvadre give Muren en vis Kraft og Værdighed og forskønnes ved Omgangen i den tykke Mur med de smukke Søiler. To Snegletrapper inde fra Koret føre op til denne Gang, og fra den har rimeligvis Indgangen været til Høikirkens Galleri.

De forskellige smaa mørke Kamre, der findes bag Koret, have været forklarede paa mange Maader, men det synes rimeligt at antage dem for Gemmesteder, hvor Geistligheden i Ufreds Tider kunde skjule Kirkens Skat, de hellige Kar og andre Ejendele. Paa den Tid, da Kirken blev bygget, plagedes Danmarks Kyster og ikke mindst Stevns Herred ved hyppige Strandhug af vendiske Sørøvere. Ogsaa omtales andetsteds Skjulesteder i Kirkerne. Under Fejden i Erik Plovpenning's Tid, da Hertug Abel brød ind i Jylland,

skjulte Munkene i Øm Kloster deres Ejendele og Fødevarer i et hemmeligt Rum i Kirketaarnet. Men Folkets Fantasi har naturligvis bemægtiget sig disse Lønkamre. I gamle Dage troede man, at der i det store stille Rum ovenover Korets Hvælving boede en hedensk Aand, »Ellekongen« eller »Klintekongen«. Her var hans Kammer. Da hørte han en Søndag Morgen de Kristnes Klokke lyde fra Taarnet. For disse Toner maatte han vige. Forfærdet tog han Flugten, styrtede ud til sit Rige: den steile Klint ved det brusende Hav, og man saae ham aldrig siden.

Efter en Sang talte Dr. H. F. Rørdam om Præstevalget i den danske Kirke, ikke uden Hensyn til det f. T. herom foreliggende Lovforslag. Dette med megen Opmærksomhed fulgte Foredrag skal dog ikke refereres her, da det for en stor Del støttede sig til et af Foredragsholderen tidligere udgivet historisk Skrift, »Valget af Kirkens Tjenere i Danmark« (Kbh. 1893).

Mødet, hvis heldige Forløb tildels skyldes Hr. Stiftsprovst Dr. theol. Vølf's Bistand, sluttede med Orgelspil og Sang. — Referater af Foredragene læstes i »Østsjællands Folkeblad« for 13. Maj 1902, »Berlingske Tidende«, »Dagbladet« o. fl. Blade.

Møde i Levring den 11. Juni.

Naar Selskabet kom til at holde Møde paa dette Sted, skyldes det navnlig en venlig Opfordring og Indbydelse fra Stedets Præst, Hr. Fr. Bruun.

Mødet holdtes i Kirken for en talrig Forsamling, hvoriblandt ogsaa besøgende fra fjernere Egne. H. F. Rørdam indledede ved at minde om, at skjønt Lysgaard Herred, hvori man nu befandt sig, vel ikke hørte til de Egne af Landet, der havde spillet en særlig fremragende Rolle i

Fortiden, savnede det dog ikke Minder, som det var af Interesse at fremdrage ved et Møde som dette. Tal. pegede saaledes paa »Vor Frue i Karup«, et til Tider saa stærkt besøgt Valfartssted i Middelalderen, at den jyske Adel fandt det bekvemt at sætte hinanden Stevne i Karup, naar Fællesbeslutninger af Vigtighed skulde fattes. De mange, nu kun lidet benyttede Spor, der over Heden fører til Karup, vidne om, at der har været en Tid, da dette saa afsides Sted var Skueplads for et Liv, hvoraf nu kun spredte Minder ere os levnede. Efter at Hovedpunkterne af hvad der er bevaret fra Karups Fortid var fremdraget, mindede Tal. om, at denne Egn ogsaa i en nyere Tid havde været Skueplads for en religiøs Bevægelse, hvis Spor endnu kjendes.